

הוראת מדעי הרוח בגישה רב-תחומית

"הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ" - דמותו של קין המקראי כאבי האלימות האנושית בטקסטים עתיקים וחדשים

רויטל שלזינגר
בהנחיית: ד"ר יהושבע בנטוב

תקציר

עבודה זו בוחנת את אישיותו של קין המקראי, את הגורמים השונים שעיצבו את אישיותו והשפיעו על התנהגותו. סוגיה זו נבחנת דרך העדשות המושגיות של חוקרי מקרא, פילוסופים, מדענים ואומנים שונים, שהדגימו את גלגוליו הרבים של קין המקראי מתקופת חז"ל ועד ימינו (קין ה"מודרני") לאור הניסיון האישי, העולם הפנימי והאופי האישי שלהם. ניתוחים אלו חושפים עושר ומגוון פרשנויות, ואת ההתפתחות של התרבות והידע האנושי.

העבודה מחולקת לשלושה חלקים מרכזיים: החלק הראשון מציג את הפרדיגמה התיאורטית של העבודה, הנשענת על שני צירים מרכזיים: הציר הראשון הוא התיאוריה הפסיכואנליטית של זיגמונד פרויד. תיאוריה זו מסבירה את התנהגותו של האדם כפועל יוצא של תהליכים נפשיים. הציר השני הוא התיאוריה הסוציולוגית של אלברט בנדורה והמתודולוגיה הקולקטיבית של אמיל דורקהיים המדגישות את השפעת הסביבה על גיבוש אישיותו של האדם. החלק השני מתמקד בפרשנויות השונות, המסבירות את המניעים להתנהגותו של קין, ומנתחות את אופיו מתקופת חז"ל ועד ימינו. החלק השלישי מנתח שתי יצירות, שנכתבו בהשראת הסיפור המקראי, בתקופה המודרנית: המחזה "קין" לורד ג'ורג' גורדון ביירון ו"קדמת עדן" ג'ון סטיינבק. הניתוח הפרשני דן באותן דמויות המייצגות את דמות קין המקראית, ולבסוף מציג דיוקנאות מודרניים לקין המקראי.

הפרשנים השונים לאורך כל הדורות הסבירו את דמותו של קין ואפיינו את מעשיו. חז"ל, הפרשנים המסורתיים ואולי אף חלק מהפרשנים המודרניים התייחסו לגורם החברתי (השפעת הסביבה על גיבוש אישיותו ואופן התנהגותו של קין), ולגורם הפסיכולוגי (מצבו הנפשי). הם הסבירו, נמקו ונסחו את דבריהם במילים שונות. הפרשנים נתנו מקום מכובד לתיאוריות הללו. עד היום אין הכרעה חד משמעית איזו גישה משפיעה יותר. בנוסף לכך, ניתן להבחין בשינוי ובתפנית משמעותית מאד ביחסם של הפרשנים המודרניים כלפי קין. הפרשנים המודרניים, הסמוכים אצל התיאוריות הפסיכולוגיות והסוציולוגיות מגלים יחס אמפתי, מרחם ומבין יותר כלפי קין מאשר הפרשנים המסורתיים, למרות שגם בפרשנות המסורתית ישנם דרשנים ששמו לב למצוקה הרגשית של קין, שנבעה מהקונפליקט הפנימי שהתחולל בנפשו עקב תחושה קשה של חוסר צדק, אפליה ודחיה. במילים אחרות, הסיפור המקראי, התמציתי, שלכאורה, מציג לפנינו, שני טיפוסים קוטביים: צדיק מול רשע, עורר סקרנות ותהיות רבות. בחינה חוזרת, מעמיקה

ומדוקדקת (במהלך הדורות) מעלה שאלות רבות, שמתוכן צצות תשובות רבות-משמעותיות, החושפות רבדים מגוונים באופיו של קין, ומניעים שונים ורבים לביצוע מעשה הרצח. השאלה הפילוסופית שנבדקה בעבודתי היא מידת האחריות של קין למעשה הרצח. כלומר, השאלה עוסקת בחופש הבחירה של האדם: האם מעשיו של האדם הם פרי רצון ובחירה חופשית או שמא, מעשיו, קבועים מראש ומוכתבים בידי סיבתיות, גורל או ישות עליונה? התשובה לשאלה זו מובילה לשני פרשנויות מנוגדות: אם הגורל נקבע מראש, האדם, בעצם, אינו שולט במעשיו, ולא ניתן לדרוש ממנו לקחת אחריות על מעשיו, ולהיפך: אם לאדם יש בחירה חופשית, אזי ניתן לבחון מקרוב את הגורמים השונים שהשפיעו עליו. עד היום לא הצליחו הפרשנים להכריע בסוגיה זו. בעבודתי הודגמו הטענות הסותרות שהציעו הפרשנים, החוקרים והאומנים לאורך כל הדורות. התשובה לסוגיה זו משנה באופן משמעותי את ההתייחסות לקין המקראי.

בהסתכלות מסכמת ניתן לומר, כי חוקרים רבים חשפו פנים שונות ומגוונות לקין המקראי ולעיתים אף מנוגדות. לדוגמא, רש"י מציג את קין כפרוטוטיפוס של רוצח, המסמל את הרוע בהתגלמותו- השטן. הוא רוצח בכוונה תחילה, בזדון. לעומת זאת, הסופר והמחזאי ביירון מציג את קין כאדם רגיש, מיוסר, בעל מצפון נוקשה, המוחה נגד חוסר צדק אלוהי ורוצח בשוגג את אחיו. פרשנים אחרים הציגו דיוקנאות נוספים: קין כאב טיפוס של חוזר בתשובה, קין הנרקיסיסט, קין האימפולסיבי- חסר עכבות (נוהג כחיית הבר), קין – איש דת פנאטי (קנאי לאלוהים) ועוד.

ש"י עגנון אמר ביצירתו "בדמי ימיה": "פנים רבות לרע ופרצוף אחד לאהבה." במילים אחרות, הרוע באדם נובע מגורמים שונים, ובא לידי ביטוי באופנים רבים. לכן, לא ניתן לאפיין את דמותו של קין באופן ברור וחד ממשמעי או לבנות דיוקן אישי מדויק לקין.